

YUNANİSTAN

Selanik Şehri (doktora tezi, 1991), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Salim Aydın, *Selanik-Manastır Demiryolu* (yüksek lisans tezi, 1999), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; İbrahim Atalay, *Resimli ve Haritalı Dünya Coğrafyası*, İstanbul 2001, s. 44-48; Emrullah Güney, *Türkiye'nin Komşuları: Ülkeler Coğrafyası-Jeopolitik*, İstanbul 2002, s. 355-373; Mehmet Akif Ceylan, *Ege Adalarında Türkçe Yer Adları Üzerine Bir İnceleme*, İstanbul 2004, s. 1-2; İbrahim Güner – Mustafa Ertürk, *Kıtalar ve Ülkeler Coğrafyası*, Ankara 2005, s. 41-46; H. J. de Blij – P. O. Muller, *Geography: Realms, Regions and Concepts*, New York 2006, s. 89-90; Melike Kara, *Girit Kandiyeli'de Müslüman Azınlık Cemaati: 1913-1923* (yüksek lisans tezi, 2007), Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ramazan Özey, *Avrupa Coğrafyası*, İstanbul 2009, s. 358-362; Vladimir Georgiev v.dğr., "Garcia", *Kratka Balgarska Enciklopedia*, Sofia 1964, II, 86-93.

HALİL KURT

II. TARİH

Günümüzde Türkçe'de bu ülkeyi ve halkını tanımlamak için kullanılan Yunanistan ve Yunan kelimeleri Anadolu'da bulunan İyonyalılar'a atfen ortaya çıkmıştır ve Yakındoğu'daki Helenler'i ifade eder. Batı'da ise İtalya'nın güneyindeki Grekler'e atfen Grek ismi yaygınlaşmıştır. Yunan kavimleri ve şehirleri kendilerini Helenler diye tanımlamıştır. Bugünkü Yunanistan'ın ismi de "Helen ülkesi" anlamında Hellas'tır (Ellada). Bununla birlikte Helenler, Roma (Bizans) İmparatorluğu döneminde kendilerini Romalı (Romaioi) olarak adlandırmışlar, Selçuklular ve Osmanlılar'ca da Rum diye anılmışlardır. Böylece antik Helen ismi tarihe karışmış, 1830'da bağımsız bir devlet olarak kurulan Yunanistan, köklerini doğrudan eski Yunan medeniyetine dayandırdığından Hellas adını yeniden canlandırmıştır.

Yunanistan'ı içine alan topraklarda iskân tarihi eski çağlara kadar iner. Helenler'in kabileler halinde bu topraklara göçü milattan önce II. binyılda gerçekleşmiştir. Zamanla bu kabileler küçük devletlere dönüşmüş, monarşilerin yerine büyük toprak sahibi soylular sınıfı güç kazanmış ve toprak köleliği yaygınlaşmıştır. Hızlı nüfus artışı ve nüfus çoğunluğunun soylulara bağımlı duruma gelmesiyle ekilebilir arazinin yetersiz kalması büyük sosyal sorunlara yol açınca milattan önce 750-550 yılları arasında Yunanlılar bütün Akdeniz havzasına göç etmeye başladı. Yunan kolonizasyonu ekonomik, siyasal ve kültürel hayatı derinden etkiledi. Önceden yerel üretime dayanan ekonomik hayat yerini ticarete bıraktı. Milattan önce 650 civarında Anadolu'da (Küçük Asya) bulunan Lidyalılar'ın parayı keşfetmesiyle Yunan şehir

devletleri mal değişimi yerine para basarak ticaret yapmaya yöneldi. Yunan şehir devletlerinde ilerleyen dönemlerde olağan üstü yetkilere sahip tiranlar ortaya çıktı. Milattan önce 510 yılında Atina'da tiranlık yıkıldı ve demokrasi dönemine geçildi. Bu dönemde Atina'da çok sayıda düşünür ve sanatçı yetişti. Yunan şehir devletleri arasında en gelişmiş durumdaki Atina, savaşçılıklarıyla meşhur Spartalılar'la ve doğudan saldıran Persler'le savaşmak zorunda kaldı (m.ö. 492-448). Atinalılar, Persler'in saldırılarına karşı oluşturdukları deniz gücü sayesinde bağımsızlıklarını koruyabildiler. Aynı dönemde Atina büyük bir ilerleme gösterdi ve klasik Yunan medeniyetinin teşekkülünde önemli rol oynadı. Yunan şehir devletleriyle bir ittifak kurup bunların öncüsü haline geldi. Fakat Mora yarımadasına (Peloponnes) hükmeden Sparta, Atina'ya karşı harekete geçti ve milattan önce 431-404 yıllarında Atina ile Sparta arasında Peloponnes savaşı cereyan etti. Atinalılar bu savaşta mağlup oldu ve Yunan dünyasındaki öncülükleri sona erdi. Öte yandan Sparta da Yunan şehirleri üzerinde uzun süren egemenlik kuramadı. Parçalanmış durumdaki Yunan polisleri, Makedonyalılar'ın bölgeyi tehdit etmesine karşı milattan önce 440'ta bir Helen ittifakı oluşturdu. Ancak Makedonya Kralı II. Filip'in milattan önce 338'de Yunan ordularına karşı kesin zafer kazanmasına engel olunamadı. Böylece Yunan şehir devletlerinin siyasal bağımsızlığı sona erdi. Milattan önce 336'da tahta geçen Büyük İskender, Makedonya ve Yunanistan'ı üs edinerek Persler'e karşı harekete geçti. Anadolu, Mısır ve İran'ı ele geçirdi; Asya'nın içlerine doğru ilerledi; böylece klasik Yunan kültürü özellikle kurulan Yunan tipinde şehirler yoluyla yayılırken zapt edilen yerlerin kültürel öğeleri de Yunanistan'a taşındı. Bu etkileşim neticesinde Helenistik kültür oluştu. Milattan önce 323'te İskender'in ölümünden sonra Hindistan'a kadar uzanan Makedon İmparatorluğu parçalandı. Bununla birlikte Yunanistan'daki şehir devletleri Makedonya egemenliğinde kalmaya devam etti. Ardından Yunanistan'da Roma hâkimiyeti başladı. Milattan önce 148'de Makedonya, Roma'nın bir vilâyeti durumundaydı (Reinhold, s. 277-295).

Hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda hızla yayıldığı dönemlerde Yunanistan'da da Hıristiyanlığa geçişler oldu. 381'de İmparator Theodosios'un Hıristiyanlığı imparatorluğun resmî dini ilân ederek çok tanrılı diğer bütün dinleri yasaklaması bu sü-

reci hızlandırdı. 395 yılında Roma İmparatorluğu Doğu ve Batı olmak üzere ikiye ayrılınca Yunanistan, Konstantinopolis (İstanbul) merkezli Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kaldı (Roedig, s. 236-252). Konstantinopolis bütünüyle hıristiyanlaşan Yunan dünyasının siyasî, dinî ve kültürel merkezi haline gelirken Atina hızla gerilemeye başladı; İmparator Iustinianos devrinde felsefe okulları kapandı ve Atina zamanla bir taşra kasabasına dönüştü. Müslümanlığın doğuşundan sonra VII. yüzyılda başlayan Arap fetihleri neticesinde Afrika ve Arap coğrafyasındaki topraklarını kaybeden Bizans İmparatorluğu Yunanistan, Batı Anadolu ve Güney İtalya'ya çekildi. Öte yandan yine VII. yüzyıldan itibaren Slav kabileleri Kuzey Yunanistan'a kadar inmeye başlamıştı. Slav ve Arnavut nüfusun Yunanistan'da yerleşmesinin boyutları o kadar geniştir ki XIX. yüzyıl tarihçisi Fallmerayer, Yunanistan'da yaşayan hıristiyanların eski Yunanlılar'la ilgili bulunmadığı tezini ileri sürmüştü. 1204'te Haçlılar'ın Konstantinopolis'i işgal etmesiyle Yunanistan'ın önemli bir parçası olan Mora yarımadası Franklar'ın yönetimine girdi, Girit de Venedikliler'e satıldı. Ayrıca birçok liman Venedikliler'in eline geçti. Bizans imparatoru 1261'de tekrar Konstantinopolis'e dönerken Mora'daki durumda bir değişiklik meydana gelmedi. XIV. yüzyılın başlarında Türkler'le savaşmak için getirilen Katalanlar daha sonra Atina'ya hâkim oldular (1311-1387). Aynı yüzyılda Sırp egemenliklerini Kuzey Yunanistan'a kadar yaydılar. 1334'ten itibaren Bizans'a karşı savaşa başlayan Sırp Kralı Stefan Duşan, Tesalya ve Epiri'ye ele geçirdikten sonra 1345'te kendini Sırp'ların ve Yunanlıların çarı ve hükümdarı ilân etti.

Osmanlılar'ın 1360'lı yıllardan itibaren Balkanlar'daki hızlı ilerleyişleri, Makedonya kesiminden başlamak üzere Yunanistan'ı da içine alan yeni bir dönemin habercisi oldu. 1371 Çirmen zaferinden sonra Trakya'daki egemenliklerini sağlamlaştıran Osmanlılar, Makedonya topraklarına doğru ilerledi. 1372'de Gazi Evrenos Bey, Batı Trakya'da Gümülcine, İskeçe gibi şehirleri ele geçirirken Kara Halil Paşa tarafından Kavala, Drama, Zihne, Serez ve Karaferye Sırp'lar'dan alındı. Evrenos Bey, Serez'i kendine merkez yaptı ve Anadolu'dan getirilen aşiretler bölgeye yerleştirilmeye başlandı. Osmanlı kuvvetleri 1380'lerde Makedonya'nın diğer bölgelerini de fethetti. Selânik, Çandarlı Hayreddin Paşa ile Gazi Evrenos'un uzun kuşatması ne-

ticesinde 1387'de alındı, fakat 1402'deki Ankara Savaşı'nın ardından tekrar Bizans'a bırakıldı. Osmanlılar II. Murad döneminde yeniden Selânik'e yöneldiler. Bunun üzerine Selânik'in Rum despotu şehri 1423'te Venedik'e sattı. Bizzat II. Murad'ın kumandasındaki Osmanlı ordusu 1430'da Selânik'i zaptetti. Aya Dimitri Kilisesi Rumlar'a bırakıldı, geri kalan kiliseler camiye çevrildi ve buraya Türkler iskân edilmeye başlandı. Ardından merkezi Yanya olan Epir despotuna karşı harekete geçildi. Despotluk kavgalarından bıkan Epir halkı 1430'un Ekim ayında Yanya'yı Sinan Paşa'ya teslim etti. Yıldırım Bayezid zamanında Mora yarımadası da Osmanlı nüfuzu altına girmiş, fakat Ankara Savaşı'ndan sonra bu nüfuz sona ermişti. Bizans İmparatorluğu'nun elinde Konstantinopolis ile Karadeniz kıyısındaki birkaç şehir yanında Paleologlar tarafından yönetilen Peloponnes (Mora Despotluğu) kalmıştı.

Mora despotu olan Bizans imparatorunun kardeşi Konstantinos, Osmanlılar'a karşı savunma önlemleri aldı. Özellikle Korinthos (Gördüs) Geçidi'ni boydan boya tahkim ettirdi. Varna Savaşı döneminde Osmanlı Devleti'nin meşguliyetinden yararlanarak Korinthos'u aşip kuzeyde Osmanlı yönetimindeki toprakları ele geçirmeye başladı. Bunun üzerine Turahan Bey kumandasındaki akıncılar ve ardından II. Murad'ın kumanda ettiği Osmanlı ordusu 1446'da Korinthos'a gelerek burayı aldı; ardından Patras'ı (Balyabadra) ele geçirdi. Despot Konstantinos vergi ödemesi şartıyla Mora'da bırakıldı. Daha sonra Konstantinos, II. Murad'ın da onayıyla Bizans imparatoru oldu ve kardeşleri Thomas ile Demetrios'u Mora despotluğunda bıraktı. İstanbul'un fethinin ardından önce Latinler'in elinde bulunan Atina (860/1456), 1460'ta yapılan bir seferle de Venedikliler'in elindeki kaleler hariç Mora bütünyle Osmanlılar'ın hâkimiyetine girdi. Mora ve Kuzey Ege adalarında yaşayan çok sayıda Rum, İstanbul'a göç ettirilerek iskân edildi. Böylece Yunanistan tamamıyla Osmanlı Devleti'ne katıldı. Yunan tarih yazımında özellikle İstanbul'un alınmasına Yunan dünyasının esaret altına girişi ve Turkokratia'nın (Türk egemenliği) başlangıç tarihi olarak büyük önem atfedilir. II. Bayezid döneminde 1500 yılında Venedik'in elindeki kıyı limanları Navarin, Modon ve Koron'un, Kanûni Sultan Süleyman döneminde de Anabolu (Nauplion / Nafplion) ve diğer yerlerin alınmasıyla Mora'nın fethi tamamlandı. Bu dönemde ayrıca Rodos ve diğer Ege adaları Osmanlı idaresi-

ne girmişti. Girit adasının fethi ise 1080'de (1669) gerçekleşti.

Yunanistan'da başlayan Osmanlı hâkimiyeti, Yunanlılar'ca "en karanlık dönem" olarak nitelendirilse de özellikle son zamanlarda yapılan ve sayıları gün geçtikçe artan incelemeler, Osmanlı döneminde Rumlar'ın önemli gelişme fırsatları bulduklarını ortaya koyar. Öncelikle Fâtiht Sultan Mehmed'in İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhânesi'ni koruyarak yeniden örgütlemesi Ortodoksluk için son derece önemli bir gelişmedir. Ortodoks kilisesine belli haklar ve özerklik tanınmış, böylece Rumlar'ın dinî hayatları güvence altına alınmıştır. Athos ve Meteora manastırlarına verilen imtiyazlar çok sayıda Ortodoks din adamının yetişmesine imkân sağlamıştır. Bilhassa Ege denizine uzanan Halkidikya yarımadasının en doğuda kalan kısmı Athos (Osmanlıca Aynaroz, Yunanca Agion Oros "kutsal dağ") çok sayıda manastırın bulunduğu önemli bir din merkezi niteliğini sürdürmüştür. Osmanlı sultanları fermanlarla manastırların haklarını teyit etmiş ve genişletmiştir. Ayrıca Ossa ve Pelion dağlarında, Pindos bölgesinde Tırhala ve Karpenisi kazalarında, Epir'de ve diğer bölgelerde dağ köylerinde çok sayıda yeni kilise inşa edilmiştir.

Bugünkü Yunanistan toprakları başlangıçta diğer Balkan topraklarıyla birlikte XV. yüzyıldan itibaren Rumeli eyaleti içinde yer almaktaydı. Eyalet Selânik, Mora, Tırhala, Yanya, Karlı ili, Çirmen gibi livâlara ve livâlar da kazalara ayrılmıştı. 1669'da ele geçirilen Girit adası ayrı bir eyalet yapıldı. Ege adaları ve Mora'nın güney sahilleri 1533'ten itibaren Cezâyir-i Bahr-i Sefid adıyla ayrı bir eyalet haline getirildi. 1650'lerde Mora eyaleti kuruldu. Balkan toprakları asker toplama ve güvenlik bakımından sağ, orta ve sol kol olarak teşkilâtlandırılmıştı ve sol kol bugünkü Yunanistan coğrafyasında yer almaktaydı. Edirne'den başlayarak tarihî Via Egnatia yolu üzerinden Selânik'e ulaşan hat oradan Tırhala'ya uzanmaktaydı. Yunanistan'ın bağımsızlığından sonra Osmanlılar'da taşra idaresi yeniden düzenlendi. Rumeli eyaleti ismi XIX. yüzyılın ortalarında da kullanılmakla birlikte sınırları daraltılmıştı ve bugünkü Yunanistan topraklarını teşkil eden coğrafyada 1850'de ayrıca Yanya, Cezâyir-i Bahr-i Sefid, Selânik, Girit eyaletleri mevcuttu (*Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye Salnâmesi*, s. 67-70). Antik dönemde ve Bizans döneminde kullanılan, günümüzde de aynı adı taşıyan Peloponnes,

Attika, Epir, Tesalya, Makedonya, Trakya gibi bölge tanımlamaları Osmanlı döneminde yoktu. Bunların yerine Osmanlı kavramları ön plana çıkmıştı. Bununla birlikte yer isimlerinde önemli bir değişiklik yapılmadı ve bu isimler Türkçe'ye uyarlanmış şekilleriyle devam etti.

Yunan ve genel olarak Balkan tarih yazımında Osmanlı fetihleriyle birlikte XV ve XVI. yüzyıllarda hıristiyan nüfusun Türk boyunduruğundan korunmak için ovalardan dağlara kaçtığı ve ulaşılması güç yerlere yeni köyler kurduğu belirtilir. Osmanlı fetihleri neticesinde bölgede yapılan tahrirlerden elde edilen veriler bu iddiaların doğru olmadığını göstermiştir. Yapılan incelemelerde meselâ Orta Yunanistan'da nüfusun XV. yüzyılla XVI. yüzyılın son çeyreğine kadar hızlı bir artış gösterdiği tesbit edilmiştir. Nitekim tarıma elverişli bölgelerde bir asır içinde nüfusun üç hatta dört kat arttığı, Yunan tarih yazımında nüfusun kaçtığı iddia edilen dağlık bölgelerde ise nüfus artışının sınırlı kaldığı anlaşılmıştır. Bu nüfus artışı ekonomik etkiler gibi farklı sebeplerle 1570'lerden sonra ve XVII. yüzyılda durakladı ve gerilemeye başladı. Meselâ Lokris-Atalanta bölgesindeki nüfus XVII. yüzyılın ortalarında 1570'teki nüfusunun yarısına kadar gerilemişti (Kiel, "Ottoman Imperial Registers", s. 197-199). Eski Yunan dünyasının kültür ve ilim merkezi olup Bizans döneminde bir taşra kasabasına dönüşen Atina'nın nüfusu cizye kayıtlarına göre 1489'da 7000 kişi civarındaydı. 927 (1521) tarihli *Tahrir Defteri*'ne göre burada 2286 hâne, 1540 tahririne göre ise 3253 hâne hıristiyan ve kırk üç hâne müslüman, 1570'te 3150 hâne hıristiyan ve elli yedi hâne müslümanla kale muhafızları yaşamaktaydı. Bu rakamlara göre yaklaşık nüfusu 18.000'den fazla olan Atina, XVI. yüzyılda Balkanlar'daki Osmanlı şehirleri arasında Edirne ve Selânik'ten sonra üçüncü sırada yer almaktaydı. Bu da şehrin Osmanlı yönetiminde gerilediği iddialarını yalanlamaktadır. Ekonomik yönden de Atina bilhassa şarap ve zeytinyağı üretiminde önemli bir yere sahipti. 1671 yılı kayıtlarına göre Attika bölgesinde toplam 500.000 zeytin ağacı bulunuyordu ve bunların 50.000'i Atina'da idi. Bölgeden ihraç edilen zeytinyağının en önemli alıcıları Venedikliler, Fransızlar ve İngilizler'di. Bununla birlikte özellikle uzun Girit savaşları, iklim değişiklikleri vb. ekonomik olumsuzluklar yüzünden XVII. yüzyılda diğer bölgeler gibi Atina da nüfus bakımından gerilemeye başladı. Yunanistan'ın birçok şehrinde ya-

YUNANİSTAN

hudi nüfusu da vardı. XVII. yüzyılda Sabatay Sevi hareketinden etkilenen en önemli yahudi cemaatlerinin başında Selânik yahudileri geliyordu. Bunların büyük bir kısmı Sabatay Sevi'ye uyarak Müslümanlığı kabul etti, böylece şehirde "dönme" diye adlandırılan bir topluluk meydana geldi. Taşrada âyanların etkin olduğu XVIII. yüzyılda ve XIX. yüzyıl başlarında Yunanistan'da da yerel âyanlar ortaya çıktı. Bunlardan en meşhuru Tepedelenli Ali Paşa'dır. Âyanlık mücadeleleri neticesinde 1785'te Tırhala'ya mutasarrıf olarak tayin edilen Ali Paşa, Tesalya ve Epir bölgelerini kontrolü altında tutmaktaydı. 1788'de Yanya'da kontrolü ele geçirinca Yanya valiliğine tayin edildi. Kısa zamanda rakiplerini ortadan kaldırarak Yunanistan'ın büyük bir kısmına ve güney Arnavutluk'a hâkim oldu, diğer güçlü âyanlar gibi yarı otonom bir yönetim kurdu. 1820'de II. Mahmud tarafından azledilince isyana meyilli Rumlar'la iş birliği yaptı. 1822'de Osmanlı merkezi tarafından bastırılan Ali Paşa'nın başlattığı isyan, Yunan baş kaldırısını kolaylaştırdı ve başarılı olmasına katkı sağladı.

Yunan bağımsızlık hareketi Fransız İhtilâli ile gelişen sürece bağlanır. Tesalya'da bir Rum tüccarın oğlu olan Rigas Velestinlis'in, daha 1790'larda bağımsızlık manifestosu ve şiirler yazarak Yunan bağımsızlık hareketini başlattığı ileri sürülür. Velestinlis, Viyana'da yedi arkadaşıyla birlikte ele geçirilerek Osmanlı hükümetine teslim edildi ve 1798'de Belgrad'da arkadaşlarıyla birlikte idam edildi. 1814'te Rum tüccarların ve siyaset adamlarının yer aldığı bir grup, Rusya'nın Karadeniz'deki önemli liman şehri Odesa'da Filiki Eteria (Dostluk Cemiyeti) adıyla gizli bir örgüt kurdu, bu örgüt imparatorluk içinde ve dışında Yunan bağımsızlığı için çalışmaya başladı. Nihayet 1821'de Fenerli beyler tarafından yönetilen Eflak-Boğdan'da ve ardından Mora'da Yunan isyanı başladı. Osmanlı hükümeti, isyanla ilgileri olduğu gerekçesiyle Patrik V. Grigorios'u ve Rum milletinin başka dinî liderlerini idam ettirdi. Girit'teki isyanları bastırması için Girit, Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'ya verildi. Fakat Rumlar'ın bağımsızlık hareketi Mora'da sürdü. Osmanlı güçlerinin isyanı bastıramaması üzerine kendisinden yardım istenen Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrâhim Paşa kumandasındaki Mısır donanması 1825'te Mora'ya çıkarak Modon'u karargâh yaptı ve isyanı sert bir şekilde bastırdı. Mora'daki isyancıların müslümanları katletmesine misilleme olarak Osmanlı kuv-

vetlerinin Sakız adasında Rumlar'a karşı yaptığı katliam Avrupa'da büyük yankı uyandırdı. Avrupa'da güçlü bir akım haline gelen Filhellenizm'in de oluşturduğu kamuoyunun etkisiyle İngiltere ve Rusya önce Saint Petersburg Protokolü'nü (4 Nisan 1826), ardından İngiltere, Fransa ve Rusya 6 Temmuz 1827'de Londra Protokolü'nü imzalayıp Osmanlı Devleti'ne yıllık vergi veren bir Yunan beyliğinin kurulmasını kararlaştırdı. Saint Petersburg Protokolü'nün birinci maddesi ve Londra Protokolü'nün önemli maddelerinden biri müslümanların bu Yunan Beyliği'nden çıkarılmasıyla ilgiliydi. Buna göre müslümanlarla Rumlar'ın arasında karşılıklı kötü muamelenin engellenmesi için ayrılmaları gerekiyordu ve müslümanlar Yunan Beyliği'nde ve adalarda bulunan mülklerini Rumlar'a satacaktı (Örenç, *Mora Türkleri*, s. 131). Batı tarih yazımında, Balkanlar'daki ilk etnik temizlik hareketlerinin Balkan savaşlarında yapıldığı görüşü yaygın olsa da Saint Petersburg ve Londra protokollerindeki bu maddeyle Balkanlar'daki ilk etnik temizlik kararının üstelik Batılı büyük güçler tarafından müslümanlara karşı alındığı açıktır. Nitekim bu karar, 1829-1832 yılları arasında yapılan diğer görüşme ve protokollerle uygulamaya konuldu (a.g.e., s. 240-253).

Osmanlı hükümetinin Londra Protokolü'nü reddetmesi üzerine Avrupalı mütteliklerin donanması Mısır-Osmanlı donanmasını 20 Ekim 1827'de Navarin'de imha etti. 1828'de İbrâhim Paşa Mora'dan çekildi. Rusya, Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtı ve 1827-1829 savaşında Rus orduları Edirne'ye kadar ilerleyerek bu şehri ele geçirdi. Osmanlı yenilgisi üzerine Mora yarımadasında ve Atina'yı da içine alan, Attika'dan Tesalya'ya kadar uzanan bir Yunan Devleti kuruldu (1829). Osmanlı Devleti 1830'da bu devleti tanımak zorunda kaldı. Merkezi 1833 yılına kadar Anabolu olup bu tarihte Atina'ya taşınan Yunan Devleti eski Yunanistan'a referansla Hellas adını aldı. Bağımsız Yunan Devleti, Osmanlı idaresindeki yaklaşık 2 milyonluk Rum nüfusun yarısından az bir kısmını içermekteydi. Yunanistan'ın fiilen bağımsız hale geldiği 1828'de Korfulu bir Rum olup uzun süreden beri Rus çarının hizmetinde diplomat olarak çalışan Ioannes Kapodistrias yeni kurulan devletin başına geçmesi için çağrıldı. Baskıcı bir rejim kurmaya yönelik ve Rusya'ya yakın bir politika izleyen Kapodistrias 1831'de bir suikasta kurban gitti. Yunanistan'da siyasal güçler Rus yanlısı, İngiliz yanlısı ve Fransız

yanlısı şeklinde üç gruba ayrıldı. 1832'de büyük güçlerin onayıyla Yunan Milli Meclisi, Bavyera kralının henüz reşid olmayan oğlu Otto'yu "Helenler'in kralı" sıfatıyla Yunanistan'a davet etti. 1833'te Otto ve beraberindeki heyet Yunanistan'a geldi ve devleti teşkilâtlandırmaya başladı. Yunan kilisesi, İstanbul'daki Fener Rum Ortodoks Patrikhânesi'nden ilk ayrılan (otosefal) Balkan kiliselerinden biri oldu. Patrikhâne bu durumu ancak 1850'de tanıdı. Yunanistan'ın bundan sonraki siyaseti Rumlar'ın yaşadığı diğer Osmanlı topraklarını ve İstanbul'u ele geçirmekti. "Megali idea" (büyük ülkü) diye adlandırılan bu siyaset Osmanlı Devleti ile Yunan Krallığı arasındaki ilişkileri belirlemektedir. Megali ideaya sadık bir politika izlemeye çalışan, fakat bunda kayda değer bir başarı gösteremediği gibi baskıcı bir rejim oluşturan Kral Otto, 1862'de bir isyanla tahttan indirildi. Otto dönemi Yunan tarih yazımında "Bavyera egemenliği" (Bavarakratia) diye adlandırılır.

İç çekişmeler devam ederken büyük güçlerin müdahalesiyle Yunan Milli Meclisi, 1863'te Danimarkalı on yedi yaşındaki Prens Wilhelm Georg'u (Georgios) "Helenler'in kralı" seçti ve Yunanistan'da uzun sürecek yeni bir hânedan ortaya çıktı. 1864'te meclis daha demokratik yeni bir anayasa hazırladı. Yüzyılın son çeyreğinde kralın yanında siyasal partilerin önemi arttı ve krallık demokrasisi denilen bu dönemde Trikoupis adlı politikacı en önemli rolü oynadı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında 1881'de İstanbul'da yapılan bir antlaşmayla Tesalya Yunanistan'a bırakıldı. 1895'te finans krizlerinin etkisiyle Trikoupis hükümetten çekilmek zorunda kaldı. 1897'de Atina'daki ihtilâl komitelerince desteklenen Giritli milliyetçilerin talebiyle Prens Georg kumandasında bir filo adaya gönderildi ve burası ele geçirildi. Osmanlı Devleti'nin büyük devletler nezdindeki girişimleri sonucu Yunanistan'ın adadan çekilmesi talep edildi. Yunanistan buna uymayınca Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında savaş çıktı (1897). Yunanistan bu savaşta ağır bir yenilgiye uğradı ve Osmanlı ordusunun ilerlemesi büyük güçlerin aracılığıyla durduruldu. Bu zafere rağmen yine büyük güçlerin isteğiyle Girit'in özerklik hakları genişletildi ve özerk bir vilâyet haline getirildi. Bu arada 1878'de kurulan Bulgaristan kuzeye doğru genişlemek isteyen Yunanistan ile rekabete başlamıştı. Makedonya'da ve Trakya topraklarının güney kısmında ortaya çıkan

komiteler yoluyla bölgede yaşayan Ortodoks nüfus Bulgar Eksarhlığı'na veya Rum Patrikhânesi'ne tâbi olmaya zorlanırken her iki taraf da bölgede nüfus çoğunluğunun kendisine ait olduğunu iddia etti. Bu rekabet silâhlı harekete dönüştü ve Sırbistan'ın da dahil olmasıyla kanlı çatışmalar meydana geldi. Osmanlı hükümetinin 1902 ve 1903'te başlattığı reform hareketine rağmen bölgedeki çarpışmalar sona erdirilemedi. Bir Bulgar-Makedon örgütü olan İç Makedonya Devrimci Örgütü'nün silâhlı faaliyetleriyle Rum etkisinin bastırılmaya çalışılması üzerine Yunanistan, Selânik başkonsolosluğu ve diğer konsolosluklar aracılığıyla Rum Makedonya Komitesi'ni örgütleyip güçlendirerek bölgedeki etkinliğini arttırdı. Osmanlı yetkililerinin ve 1906'dan itibaren bölgede örgütlenmeye başlayan İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin gizli desteğini alan Rum komitesi Bulgar Makedon örgütlerine karşı başarılar elde etmeye başladı. Bu arada Makedonya'nın Rus-İngiliz müdahalesiyle Osmanlılar'dan koparılacağından endişelenen Jön Türkler 1908'de bir darbeye II. Abdülhamid'i anayasayı ilân etmeye zorladılar. Atina hükümeti ve patrikhâne Jön Türk ihtilâlini patrikhânenin imtiyazlı konumuna, dolayısıyla bölgedeki Rum nüfuzuna zarar vereceği korkusuyla desteklemedi. Hatta İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin silâhları bırakma çağrılarına uymayan tek komite Rum Makedonya Komitesi ol-

du. Fakat ihtilâlin başarıyla sona ermesi Rumlar'ın da yeni durumu kabullenmesine yol açtı. Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlık ilânı ve Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından ilhakı ile Girit de Yunanistan'a katıldığını bildirdi. Osmanlı Devleti buna protestolar ve Yunan mallarının boykotuyla karşılık verdi. Hâmi devletler Girit'in Yunanistan'la birleşmesine izin vermedi. 1910'da Girit Millî Meclisi, Helenler'in kralı adına açılınca buna müslüman mebuslar tepki gösterdi ve hükümet reisi Venizelos'un teklifi üzerine meclise müslüman mebus kabul edilmemesi kararlaştırıldı. Nihayet Balkan savaşlarının başlamasıyla Yunan hükümeti Girit'i resmen topraklarına kattı.

Jön Türk ihtilâlinde bir yıl sonra Yunanistan'da da benzer bir askerî ihtilâl gerçekleşti (Gudi ihtilâli) ve askerî yönetim bir süre sonra Giritli politikacı Eleftherios Venizelos'u Yunanistan'a davet etti. Askerî yönetimin sona ermesini sağlayarak 1910'da başbakan seçilen Venizelos modern Yunanistan tarihinde önemli roller oynayacak ve Yunanistan açısından büyük başarılar elde eden bir lider olacaktır. Usta siyaseti sayesinde 1912-1913 Balkan savaşlarından en kârlı çıkan devlet Yunanistan oldu. Yanya, Selânik, Serez ve Kavala dahil hem Güney Epir hem de Makedonya'nın önemli bir kısmı ile Ege adaları Yunanistan'ın eline geçti. 30 Mayıs 1913

Londra ve 10 Ağustos 1913 Bükreş antlaşmaları ile Yunanistan'ın kazanımları tanındı. Yunanistan toprak ve nüfus bakımından iki katına yakın büyüdü. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın bazı Ege adalarını ele geçirmesine itiraz etti, fakat bu adaların iadesi sağlanamadı. 1913'te Kral Georg, Yunan topraklarına yeni katılan Selânik'te bir suikast sonucu öldürüldü. Yerine oğlu Konstantinos kral oldu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Venizelos, İtilâf devletleri yanında yer almayı isterken karısı Alman imparatorunun kardeşi olan Kral Konstantinos tarafsız kalmak istiyordu. Kamuoyunun Venizelos ve kral yanlıları olarak ikiye bölünmesiyle Venizelos hükümetten düşürüldü. Bulgaristan'ın İttifak devletleri blokuna katılarak Batı Trakya'ya girmesi ve İtilâf devletlerinin Selânik'e çıkarma yapması üzerine Selânik'teki subaylar 1916'da bir darbe yaptı, Venizelos Selânik'te kendi hükümetini kurdu. Venizelos'un yönetime gelmesiyle Yunanistan, İtilâf devletleri yanında savaşa girdi. Fransa'nın baskısıyla Kral Konstantinos 1917'de tahtı oğlu Aleksander'e (Aleksandros) bıraktı. Savaşın sonunda Bulgaristan, Batı Trakya'yı Yunanistan'a terketmek zorunda kaldı. İtilâf devletlerinin Osmanlı hükümetiyle yaptığı Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920), Yunanistan'a hem adalar üzerinde hem Doğu Trakya ve Batı Anadolu'da önemli haklar tanıyordu. Bu toprak kazanımları Büyük Yunanistan idealinin gerçekleşmesi için önemli bir başarı olarak görülüyordu. 1920'de Kral Aleksander'in âni ölümüyle sürgündeki Konstantinos tekrar geri çağrıldı. Aynı yıl yapılan seçimlerde Venizelos'un yönetimindeki Liberal Parti seçimi kaybetti. Bununla birlikte Venizelos karşıtları ve Konstantinos, Venizelos'un Anadolu'ya yayılma politikasını devam ettirdi. Anadolu'da başlayan kurtuluş hareketi Sevr Antlaşması'nı tanımadığından İngiltere, Yunan ordularının bu hareketi bastıracağını umarak Yunanistan'ın ileri hareketine destek verdi. Nihayet Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Türk ordusu Yunan ordularını 1921 ve 1922'de yenilgiye uğratarak Anadolu'dan çıkardı. Bu yenilgiyle birlikte Anadolu'da yaşayan ve Büyük Yunanistan hayaliyle Yunan ordularını destekleyen yüz binlerce Rum ile Türkler arasındaki ilişkiler tamamen bozuldu. Rumlar'ın önemli bir kısmı Türk ordularının ilerleyişi karşısında Yunanistan'a kaçmak zorunda kaldı. Geri kalanlarla Yunanistan'da yaşayan müslümanlar 1923'te imzalanan ve Lozan Barış Antlaşması'na da eklenen sözleşmeyle mübadele edil-

1917 yangınından sonra tarihi kısmının büyük bir bölümü harabe haline gelen Selânik'in görünümü

YUNANİSTAN

di. Lozan Antlaşması, Sevr Antlaşması'nın Yunanistan'a sağladığı kazanımları ortadan kaldırdığından Yunanistan'ın kurulduğu tarihten beri sürdürdüğü genişlemeyi durduran bir antlaşma oldu. Yunanistan'ın Anadolu'daki yenilgisi Yunan tarih yazımında "Küçükasya felâketi" (Mikrasiatiki katastrofi) diye adlandırılmakta ve önemli bir yer tutmaktadır. Bu "felâket"le megalî idea politikası fiilen sona erdi.

Yunan ordularının Anadolu'daki yenilgisi Yunanistan'da siyasal krize yol açtı; Eylül 1922'de askerlerin müdahalesi üzerine Kral Konstantinos tahtı bırakarak ülkeyi terketti. Yerine oğlu Georg geçti. Kurulan askerî mahkeme yenilgiden sorumlu tutulan politikacı ve askerleri yargılayarak idama mahkûm etti. Ordu ülke içinde yönetimini sürdürürken Lozan görüşmelerindeki diplomatik temsil Venizelos'a bırakıldı. Venizelos, Lozan'dan Yunanistan'ın en az kayıpla çıkması için çaba sarfetti. Lozan Antlaşması'na karşı Yunanistan'da büyük tepkiler meydana geldi. Ekim 1923'te de askerî yönetime karşı bir darbe girişimi oldu. Bu girişim başarısız kaldı, fakat askerî yönetim kralın tahttan feragatini talep etti. Bunun üzerine Kral II. Georg Aralık 1923'te ülkeyi terketti. Yapılan seçimlerin ardından Venizelos yönetime geldi. 1924'te, Osmanlılar'dan kurtuluşun anma günü olarak kutlandığı 25 Mart günü Yunanistan'da cumhuriyet ilân edildi. Yunan tarihçileri bu dönemi I. Cumhuriyet, bazıları ise Osmanlılar'a karşı bağımsızlık savaşı dönemini de cumhuriyet dönemi olarak gördüğü için II. Cumhuriyet diye tanımlamaktadır. Cumhuriyetin ilk yılları farklı liderlerin önderliğinde krizlerle geçti. 1928'de Venizelos tekrar seçimi kazanarak yönetimi aldı. 1932'ye kadar süren Venizelos yönetiminde nisbeten istikrarlı bir dönem yaşandı. Bu istikrar sayesinde Yunanistan dünya ekonomik krizini hafif atlattı. Bu dönemde Türkiye ile Yunanistan arasında mübadeleyle ilgili sorunlar çözümlenerek 30 Ekim 1930'da bir dostluk antlaşması imzalandı ve Venizelos Ankara'ya gelip Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etti. Bu arada Hitler'in iktidara gelmesi ve Mussolini İtalyası'nın Balkanlar'ı tehdit etmeye başlaması üzerine Yunanistan, Türkiye ile 1933'te bir antlaşma imzaladı. Daha sonra diğer Balkan ülkeleri Romanya ve Yugoslavya'nın da katılımıyla Balkan Paktı kuruldu. Yunanistan'da siyasî kriz devam ederken 1935'te Venizelos'un önderliğindeki cumhuriyetçi askerlerin darbe girişimi bastırıldı ve Venizelos ülkeyi terketmek zorunda kaldı. Krallık yanlıları karşı önlem-

ler olarak cumhuriyeti lağvetti. Kral II. Georg Atina'ya çağrıldı ve yeniden krallık rejimine geçildi.

1936'da başbakanlığa getirilen Ioannis Metaxas, İtalya'daki faşizmin ve Almanya'daki nasyonal sosyalizmin de etkisiyle faşist bir diktatörlük kurdu. Metaxas rejimi özellikle ülkede gittikçe güçlenen komünistlere ve azınlıklara karşı baskı uygulamaya başladı. Yunanistan ilk aşamada II. Dünya Savaşı'nın dışında kaldı. Fakat İtalya, Yunanistan'ın Epir Arnavutları'na baskı yaptığı bahanesiyle 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırdı; savaş Nisan 1941'e kadar sürdü. Almanya, İtalya'nın yardımına gelerek Yunanistan'ı işgal etti. Alman işgali üzerine Yunan kralı ve hükümet İngiliz elçisiyle birlikte Girit'e kaçtı. Mayıs ayında Girit'teki Yunan-İngiliz direnişi kırıldı ve Almanlar adayı da ele geçirdi. İşgalden sonra Yunanistan'ın büyük bölümü İtalyan yönetimine, Trakya ile Doğu Makedonya, Almanlar'ın yanında savaşa dahil olan Bulgarlar'a bırakılırken stratejik açıdan önemli bölgeler (Türkiye sınırı, Girit vb.) doğrudan Almanlar tarafından yönetilmeye başlandı. İşgal 1944 yılına kadar devam etti. İşgal altındaki ülkede açlık ve sefalet dayanılmaz boyutlara ulaştı. Bu dönemde Amerika'dan toplanan yardımlar Türkiye üzerinden Yunanistan'a gönderildi. Ayrıca ülkedeki yahudilerin önemli kısmı Naziler tarafından Polonya'daki kamplara sevk edilerek öldürüldü. Selânik'te yaşayan yahudilerden yaklaşık 45.000 kişi Naziler tarafından 1943'te Auschwitz kampına nakledilerek gaz odalarında imha edildi (Mazower, s. 442). İşgale karşı milliyetçi ve komünist gruplar direniş hareketleri başlattı. Savaş Almanya'nın aleyhine dönünce Alman orduları

Ekim 1944'te Yunanistan'ı terketti. İşgalin sona ermesiyle rahatlayan Yunanistan'da milliyetçi gruplar ve komünistler arasında çatışmalar başladı. İç savaş 1949 yılına kadar sürdü. Amerika'nın devreye girmesiyle komünistler bertaraf edildi ve Yunanistan Batı blokunda kaldı. 1952'de NATO'ya alındı. Yunanistan bunun ardından Kıbrıs'ın İngiliz yönetiminden ayrılması (Enosis) düşüncesini gündeme getirdi. Adada başlayan direniş hareketi ve Türkler'e yönelik saldırılar üzerine 1955'te Londra'da Türkiye'nin de çağrıldığı görüşmeler yapılırken İstanbul'da 6-7 Eylül tarihlerinde Rumlar'a karşı saldırılar meydana geldi. Kıbrıs sorunu Yunanistan'ın Türkiye ile ilişkilerini olumsuz etkilemeye başladı. 1959'da İngiltere, Yunanistan ve Türkiye bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulmasında anlaştı ve 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti ilân edildi. Daha sonra siyasî istikrarsızlık baş gösterdi. Yaşanan hükümet krizi sonucu 20-21 Nisan 1967'de ordu bir darbe yaptı. "Albaylar cuntası" diye bilinen darbeciler antik döneme dayalı Yunan milliyetçiliği, hıristiyan-Yunan kültürü gibi değerlere sarılarak komünistlere vb. gruplara karşı şiddetli bir baskı rejimi oluşturdu. Cunta yönetiminin emriyle aşırı milliyetçiler Kıbrıs'ta 15 Temmuz 1974'te Makarios'a karşı darbe yaptı. Bunun üzerine Türkiye 20 Temmuz'da adaya çıkarma yapmaya başladı. Türkiye ile savaşa girme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Yunanistan'da askerî yönetim yine askerler tarafından yıkıldı.

Eski başbakan Karamanlis ülkeye çağrılarak hükümetin başına geçirildi. Karamanlis, Türkiye ile savaş tehlikesini önlemek için diplomatik görüşmelere başladı; fakat anlaşmaya varılamaması üzeri-

Mustafa
Kemal
Atatürk,
Yunanistan
Başbakanı
Eleftherios
Venizelos ile
29 Ekim 1930
tarihindeki
Cumhuriyet
Bayramı
balosunda

Atina
Akropolisi'ndeki
İçkale
Camiî'nin
sulu boya
resmi
(Boston
Lawell
Institute)

ne 1960'taki garantörlük hakkına dayanan Türkiye ikinci defa adaya müdahale etti ve adanın % 37'sini ele geçirdi. Türkiye'nin bu müdahalesini engellemediği gerekçesiyle Karamanlis hükümeti Yunanistan'ın NATO'nun askerî kanadından ayrıldığını ilân etti; ancak 1980'de Yunanistan tekrar NATO'ya dahil oldu. 1974 Kasım ayında yapılan seçimlerde Karamanlis'in kurduğu Nea Demokratia Partisi seçimi kazandı. 1975'te Yunanistan, Avrupa Topluluğu'na üyelik başvurusunda bulundu ve 1 Ocak 1981'de birliğe üye kabul edildi. 1990'da sosyalist blokun dağılması ve Yugoslavya'nın parçalanması ile Balkanlar'da büyük krizler başladı. Bu dönemde Yunanistan dünya kamuoyunun aksine saldırgan durumundaki Sırbistan'a destek verdi ve özellikle Makedonya Cumhuriyeti'nin tanınmasını engellemek için girişimlerde bulundu. Ancak Eylül 1995'te, Makedonya'ya karşı uygulanan ambargoyu sona erdirerek Makedonya Cumhuriyeti'nin isminde, bayrağında ve anayasasında bazı değişiklikler yapılması şartıyla bu yeni cumhuriyeti Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya adıyla tanıdı. 1996 başlarında Türkiye ile Ege denizinde Kardak (Imia) adası sebebiyle savaşın eşiğine gelindi. Bunun ardından Yunanistan komşularıyla ilişkilerini düzeltmeye başladı ve ülkenin içe kapanıklığına son verildi. Her ne kadar Türk-Yunan sorunlarına kesin çözümler bulunamadıysa da sürekli savaş tehdidi ortadan kaldırıldı. 2010-2012 yıllarında Yunanistan ağır bir ekonomik krizin etkisi altındaydı.

III. ÜLKEDE İSLÂMİYET

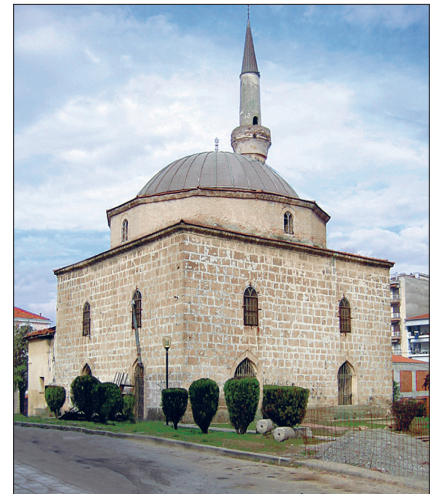
Bugünkü Yunanistan coğrafyası tarihte farklı halkların göçlerine mâruz kaldı. Özellikle VI. yüzyılın sonlarından itibaren Tesalya ve Mora dahil olmak üzere bölgeye yoğun bir Slav göçü gerçekleşti. Yer

isimlerinin de teyit ettiği bu yerleşim ancak daha sonra Bizans İmparatorluğu döneminde başka bölgelerden Yunanlılar'ın Mora'ya yerleştirilmesi ve Slavlar'ın asimilasyonu yoluyla nüfus olarak Yunanlaştı. Günümüzde Yunanistan'a bağlı Girit adası daha 673-674 yıllarında ilk Arap akınlarıyla karşılaşmıştı. 818'de Endülüs'ten sürülen çok sayıda müslüman 827'de Mısır'dan da çıkarıldıktan sonra gemilerle Girit'e gelip burayı ele geçirdi. Rabazulhandak (Kandiye) şehrini kuran Araplar 961 yılına kadar Girit'i hâkimiyetlerinde tuttular. 150 yıla yakın süren bu İslâm idaresinde Kandiye önemli bir ilim merkezi haline geldi. Ada Bizans'ın eline geçtikten sonra adadaki müslümanların çoğu kaçtı, kalanlar ise zorla hıristiyanlaştırıldı ve zaman içerisinde Yunanlaştı. Mora'ya ilk müslüman akınları 807 yılında Afrika üzerinden yapıldı. Bölgedeki Slavlar'la iş birliği yapan müslümanlar Patras'ı kuşattı. Fakat Bizans İmparatorluğu bu akınları geri püskürterek Mora'ya hâkim oldu. IX ve X. yüzyıllarda Girit'ten Arap korsanları Mora kıyılarına akınlar yaptı; Girit'in Bizans'ın eline geçmesiyle bu akınlar sona erdi. 1204'te Franklar'ın eline geçen Mora'yı geri almak isteyen Bizans imparatoru 1263'te Selçuklular'dan 6000 civarında paralı asker getirtti. Bu askerlerin bir kısmı din değiştirerek Mora'da kaldı. Savaşlar sebebiyle nüfusu azalan Mora'ya XIV. yüzyılın ikinci yarısında Mezistre despotu tarafından 150.000 civarında Arnavut getirtilerek yerleştirildi. Günümüze kadar izleri takip edilen bu yerleşimlerle Mora'nın nüfus yapısı önemli ölçüde değişti.

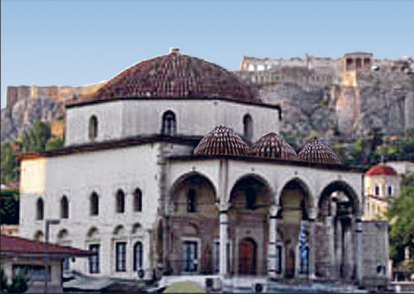
Osmanlı Devleti'nin Balkanlar'a girişiyle birlikte bölgeye müslümanlar iskân edildi ve şehirler Osmanlı tarzında gelişmeye başladı. Özellikle vakıflar yoluyla bölgede

önemli eserler meydana getirildi. Osmanlı yönetiminde istikrarlı bir dönem geçiren Mora'da nüfus XVI. yüzyılın ilk çeyreğine kadar iki kat arttı. 1521'de Mora'da nüfusun % 9'u müslümandı (Anabolu ve Menekşe hariç 50.176 hıristiyan ve 5330 müslüman hânesi). Mora'da Sadrazam Hadım (Atik) Ali Paşa tarafından Balyabadra, Modon, Koron, Mezistre ve Navarin'de mektep ve hamamlar yaptırıldı. II. Bayezid, Balyabadra ve Androusa'da camiler inşa ettirdi. 1571 İnebahtı Deniz Savaşı'nın ardından tehdit altında kalan Mora kıyılarının savunması için Navarin'de yeni bir hisar inşa edildi ve kalenin yanında küçük bir kasaba oluştu. III. Murad kaleden bir mescid ve kasabada büyük bir cami yaptırdı. Hâlâ ayakta olan bu cami Yunanistan'ın güneyindeki en büyük İslâmî eser olarak bilinmektedir. XVII. yüzyılda Mora'da veba salgını gibi sebeplerle nüfus azalırken müslümanların nüfusa oranı arttı. Arnavutlar'ın bulunduğu bazı yerlerde İslâm'a geçişler oldu. 1583'te % 11 olarak hesaplanan müslüman nüfusu 1642'de % 26'ya yükseldi (DİA, XXX, 282). Evliya Çelebi meselâ Gaston'u (Gastouni) dört camisi, medreseleri ve tekkeleriyle bir müslüman kasabası şeklinde tarif eder (*Seyahatnâme*, VIII, 302 vd.). 1684-1686 yılları arasında Venedik Mora'ya hâkim olunca bölgedeki müslüman varlığı ortadan kaldırıldı. 1715'te Osmanlı ordusu Mora'yı yeniden ele geçirirken Katolik baskısından bunalan Ortodoks halk Osmanlı ordusu-

Karaferye'de Eminzâde Hacı Ahmed Ağa Camii (Heath Lowry fotoğraf arşivi)

YUNANİSTAN

Atina'da Mustafa Ağa Camii

na yardım etti. Müslümanların bir kısmı yeniden Mora'ya döndü ve İslâm eserleri inşasına başlandı. 1770'te Rus donanması Mora'yı işgal edince mahallî isyanlar çıkarttı. 1779'da tekrar Osmanlı idaresi kuruldu. Müslüman nüfusun çoğunlukta olduğu Tripoliçe eyalet merkeziydi. 1821 Yunan isyanı başladıktan sonra Tripoliçe'deki müslümanlar katletildi. Mora'yı ele geçiren isyancılar Mora'daki müslümanların yarısından fazlasını (yaklaşık 25.000 kişi) ortadan kaldırdı (*DİA*, XXX, 284). Osmanlı-Mısır donanmasının 1827'de Navarin'de imha edilmesi üzerine Mısırlı İbrâhim Paşa burayı terkedince geride kalan müslümanlar bütünüyle imha edildi. Günümüze ancak yıkılmış cami ve hamam harabeleri ulaşabildi. Son yıllarda bunların birkaçının (Navarin'deki III. Murad Camii, Gördüs / Korinthos Sezâi Tekkesi Türbesi, Argos Moralı Beşir Ağa Camii) restorasyonu için çalışmalar yapılmaktadır.

1669'da Osmanlı yönetimine geçen Girit'te Müslümanlık hızla yayıldı ve çok sayıda İslâmî eser inşa edildi. Evliya Çelebi, Kandiye'de Vâlide Sultan Camii'ni ve bazı paşaların adını taşıyan çok sayıda cami kaydeder. Ona göre şehirde on sekiz cami ve yetmiş bir mahalle mescidi mevcuttu. Kiliselerin bir kısmı camiye çevrilmiştir. Osmanlı yönetiminde Girit'te yerli halkta da İslâmlaşma oldu. 1821'de adada yaklaşık 160.000 müslüman ve 129.000 hristiyan yaşarken Yunan isyanı ve Mısır yönetiminin ardından müslümanların sayısı hızla azaldı ve 1866'da 200.000 hristiyan karşılık adada 60.000 müslüman kaldı. 1821'de başlayan milliyetçi isyanlarda adanın müslümanları isyancıların hedefi haline geldi. Girit'in resmen Yunanistan'a katıldığı 1912 yılına kadar dönem dönem bu saldırılar sürdü ve müslümanların çoğu mülklerini yok pahasına satarak adayı ter-

ketti. Nihayet adada kalan müslümanlar da Lozan Antlaşması ile birlikte yapılan mübadele antlaşmasına göre adayı terketmek zorunda kaldı.

Yunanistan'ın müslüman nüfusu barınmayan bir diğer bölgesi Tesalya idi. Buraya Anadolu'dan müslümanlar getirilip yerleştirildi, Evrenosoğulları ilk Osmanlı-İslâm eserlerini inşa ettiler. Evrenosoğlu İbrâhim Bey, Alasonya'da (Elasson) bir imaret, oğlu Ahmed Çavuş imaretin yanına bir cuma camisi yaptırdı. Torunu Ömer Çelebi, Badracık kazasında bir cami, İzdin'de bir kervansaray inşa ettirdi. Savaşlar sebebiyle yıkılan Larissa'nın yakınında Yenişehir adıyla bir şehir kuruldu. Gazi Evrenos Bey'in oğlu Barak Bey buraya 1400 yılı civarında bir imaret camisi, bir kervansaray ve otuz iki dükkân yaptırdı. Yenişehir zaman içinde Tesalya'da önemli bir İslâm merkezi haline geldi. Gazi Evrenos'un mirâhuru olan ve 1422-1456 yıllarında aralıklarla bölgenin valiliğini yapan Turahan Bey de çok sayıda mimari eser inşa ettirdi. Bunlardan sancak merkezi Tırhala'da bir cami, iki mescid, hamam, bir kervansaray, zâviye, çok sayıda dükkân, Yenişehir'de cami, medrese, zâviye ve dükkânlar; Selânik'e çıkan yol üzerinde kervansaraylar, köprüler sayılabilir. Turahanoğlu Ömer Bey ise Tırhala'da medrese, mektep, hamam, kervansaray, be-desten, mescid, imaret, halvethâne, çok sayıda dükkân, köprü, yollar; Yenişehir'de cami, imaret, mescid, hamamlar, kervansaray; Tatarlar kasabasında cami; Platamona'da zâviye, kervansaray, mescid ve diğer birçok yerde mimari eserler inşa ettirdi. Tesalya'daki bu eserlerden büyük çoğunluğu tahrip oldu; yalnızca Larissa'daki büyük bedestenin ve Hasan Baba Tekkesi'nin kalıntıları günümüze ulaşabildi (Kiel, *Das Türkische Thessalien*, s. 143-153).

Tesalya'da Yenişehir'in dışında Yenice (Agia), Cumapazarı, Embelek / Anbelaki (Ambelakia), Ermiye (Almiros), Karditsa, Tırnova ve Velestin gibi şehirler Osmanlı döneminde ortaya çıktı. Bunlardan Cumapazarı (Sahrâ-i Cum'a), Atina ve Mora'ya giden yol üzerinde kurulmuştu ve camileri, mescidleri, hamamı ve medresesiyle tipik bir Osmanlı-İslâm şehriydi. XIX. yüzyılda Cumapazarı, Yunan şehrine dönüşmeye başladı ve adı Megalo Pazaraki oldu. Tesalya, Yunanistan'a bırakılmadan bir yıl önce 1880'de bir Yunanca rapora göre 6000 Rum, 3000 yahudi ve 10.800 Türk'ten ibaret nüfusa sahipti ve yirmi yedi cami, yirmi dört mescid, dört kilise, beş Rum okulu vardı. Şehrin Yunanistan'a verilme-

sinden sonra müslümanlar burayı hızla terketmeye başladı. I. Dünya Savaşı'nın ardından ismi Agios Visarion olarak değiştirildi. Şehirdeki Osmanlı eserleri zaman içerisinde yok edildi. XVII. yüzyıldan kalma bir hamam yakın dönemlerde ortadan kaldırıldı (*a.g.e.*, 153-159). Kasabada kurulmuş eski camilerden yalnızca birinin fotoğrafi günümüze ulaşabildi. Yunan arkeologlarının 2006'da yaptıkları kazılarda bir cami ile bir hamam bulundu. Machiel Kiel bu caminin Turahanoğlu Ömer Bey'in eseri olduğunu tahmin etmektedir. Ermiye'de de çok sayıda Osmanlı eseri mevcuttu. Bunlardan günümüze bazı mezar taşlarıyla kitâbeler dışında hiçbir şey kalmadı. 1881'de Yunanistan'a verilen Tesalya'da kalan son nüfus da Lozan Antlaşmasıyla Türkiye'ye göç ettirildi. 1906'da Bulgaristan'dan kaçan yaklaşık 15.000 Rum Tesalya'ya iskân edildi. Daha sonra mübadeleyle Türkiye'den göç eden Rumlar'ın bir kısmı da buraya yerleştirildi. Eğriboz (Euboia / Evia) adasının merkezinde de (günümüzde Halkis / Khalkis) Evliya Çelebi'ye göre kale ve istihkâmlar, on bir müslüman mahallesi ve on bir cami, bunların yanında mescidler ve diğer eserler mevcuttu. Atina'nın da bağlı olduğu bir sancak merkezi olan Eğriboz'daki müslüman nüfus Yunanistan'ın kuruluşundan sonra burayı terketti. Günümüzde şehirde neredeyse hiçbir Osmanlı eseri kalmamıştır.

Yunanistan coğrafyasında Osmanlı döneminde en büyük şehir Selânik'ti. Selânik, özellikle imparatorluğun sonlarına doğru başşehirin yanında en önemli kültürel ve siyasal merkez halini almıştı. 1840'ta Fallmerayer, Selânik'te 30-36.000 civarında yahudi, 25.000'den fazla Türk ve 3-4000

Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmed Camii

Yanya'da Arslan Paşa Camii ve çevresini gösteren XIX. yüzyıl sonuna ait bir fotoğraf (İÜ Ktp., *Albüm*, nr. 91104)

civarında Rum yaşadığını belirtir. Özellikle liman ticaretiyle gelişen Selânik, XIX. yüzyılın son çeyreğinde demiryollarıyla İstanbul'a ve diğer Avrupa merkezlerine bağlandı. 1324 (1906) tarihli *Vilâyet Salnâmesi*'ne göre otuz altı cami, yirmi dört mescid bulunmaktaydı. Balkan savaşlarında bölgedeki Osmanlı / İslâm eserlerinin önemli kısmı tahrip edildi. Yunanistan'ın ele geçirdiği bölgelerdeki müslüman nüfus kitlenin halinde göç etmeye başladı. Göçmenler genellikle Selânik limanından ve diğer Ege limanlarından taşınıyordu (Halaçoğlu, s. 55-58). 1917'de İtilâf devletlerinin Bulgarlar'a karşı cephe açmak amacıyla şehre girişinde büyük bir yangın başladı ve şehrin tarihî kısmının büyük bölümü harap oldu. Selânik yeniden planlanırken müslüman mahalleleri daraltıldı (Gökaçtı, *Nüfus Mübadelesi*, s. 84). 1923-1924 yıllarında gerçekleşen zorunlu mübadele ile birlikte Batı Trakya hariç Yunanistan'daki müslüman varlığı sona erdi. Meselâ Yunan Makedonyası'nda 1913'te Yunanlılar nüfusun yalnızca % 42'sini oluştururken bu oran 1926'da % 88'e çıktı (Kitsikis, s. 167). Müslümanların göçüyle birlikte Osmanlı eserleri daha radikal bir şekilde tahrip görüldü. Nitekim Selânik'teki cami minareleri İslâm izlerinin silinmesi amacıyla hemen yıktırıldı. Sadece İslâm eserleri değil şehirdeki yahudi mezarlığı da II. Dünya Savaşı döneminde tahrip edildi ve yerine üniversite kampüsü kuruldu (Mazower, s. 351, 426-428). Mustafa Kemal Atatürk'ün doğduğu ev Selânik Belediyesi tarafından sahibinden satın alındı ve anahtarı 1937'de Atatürk'e hediye edilmek üzere Türk konsolosuna verildi. II. Dünya Savaşı'nın ardından tamir edilen eve Topkapı ve Dolmabahçe saraylarından getirilen eşyalar yerleştirildi ve 1953'ten itibaren müze halinde kullanılmaya başlandı. Günümüzde Türkiye Konsolosluğu'nun bahçesinde bulun-

makta ve Türkiye'den gelen misafirlerin en önemli uğrak yerlerinden birini teşkil etmektedir. Selânik'te bugün 889'da (1484) inşa edilmiş Alaca İmaret (İshak Paşa Camii), Hamza Bey Camii, 849 (1444) tarihli II. Murad Hamamı, 890 (1485) tarihli Halil Bey (Müsevi) Hamamı, 1460'lardan kalma bedesten, Abdülhamid döneminden kalma hükümet konağı, 1893'ten kalma günümüzde üniversite binası olarak kullanılan idâdiye, gümrük binası, XX. yüzyılın başlarında yapılan belediye hastahanesi, 1903'te yapılan Üçüncü Ordu Kışlası (günümüzde Yunan ordusu tarafından kullanılmaktadır), II. Abdülhamid'in sürgünde kaldığı Alatinî Köşkü vb. çok sayıda Osmanlı dönemi eseri bulunmaktadır. Ayrıca Yedikule, Kuşaklı Kule ve Beyaz Kule de Osmanlı eserleri arasında yer almaktadır. Yunanistan'daki Osmanlı mimari eserleriyle ilgili çalışmada Ekrem Hakkı Ayverdi toplam 3771 eser sıralamıştır. Bunlardan 2336'sı cami ve mescid, ayrıca 182 medrese, 307 tekke ve zâviye, 315 mektep, altmış beş imaret, 171 han, 134 hamam, ılıca, kaplıca, otuz türbe, beş saat kulesi, yirmi beş köprü, yirmi iki kale, on kervansaray, altı su kemeri ve diğer eserlerdir (*Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, s. 382-384).

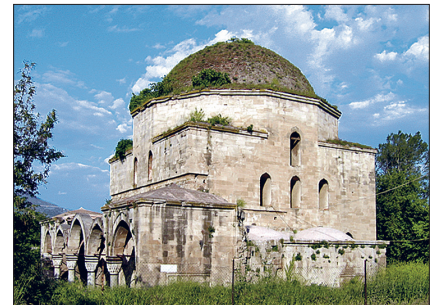
Batı Trakya'da ve Makedonya şehirlerinde günümüzde çok sayıda Osmanlı eseri mevcuttur. Meselâ Osmanlı sultanlarına merkezlik yapan Dimetoka'daki (Didymoteichon) Çelebi Sultan Mehmed Camii hâlâ ayakta. Dimetoka yakınında Kızıl Deli Sultan Zâviyesi meşhurdur. Burada ayrıca Oruç Paşa Hamamı ve Türbesi'nin harabeleri, Gümülcine'de (Komotini) 1370'lerde inşa edilen ve günümüzde restore edilerek koruma altına alınan Evrenos Bey Zâviye-İmaretî, Yenice-i Vardar'da (Giannitsa) Hacı Evrenos Hamamı ve Türbesi, Selânik'te 1444 tarihli II. Murad Hamamı, Serez'de XV. yüzyıldan kalma bedesten, yeni restore edilen Zincirli Cami, Mehmed Bey Camii, Mustafa Bey Camii, Kavala'da XVI. yüzyılda Sadrazam İbrâhim Paşa tarafından yaptırılan su kemeri, İbrâhim Paşa Camii gibi çok sayıda eser kısmen restore edilmiştir (Lowry, s. 16-255). Aynı şekilde Florina, Grebene, Karaferye, Kesriye, Kozani, Siroz, Tırhala, Yenişehir bölgeleriyle Midilli, Rodos, Sakız ve İstanbul adalarında kaynaklarda tesbit edilen Osmanlı eserleri ve bunların günümüzde mevcut olanlarını gösteren çalışmalar yayımlanmıştır.

Atina'da günümüzde ayakta kalabilmiş nadir Osmanlı eserlerinden biri Fethiye

Camii'dir. 1935'te yıktırılmak istenen cami Türkiye'nin girişimleri sonucunda kurtarılmıştır. Atina'da Mustafa Ağa Camii, El Sanatları Müzesi olarak kullanılmaktadır. Bunların dışında Atina'da hiçbir İslâmî eser yoktur. XVII. yüzyıldan kalma Âbid Efendi Hamamı 1986'da restore edilmiştir. Mora'daki önemli liman şehirlerinden Anabolu'da Osmanlı döneminde yeni inşa edilen veya kiliseden çevrilen toplam dokuz cami ve mescid vardı. Zamanımızda yalnızca üç cami kalmış ve minareleri yıktırılarak biri kiliseye çevrilmiştir, biri müze, biri de tiyatro olarak kullanılmaktadır. Yunanistan'ın dördüncü büyük şehri olan Patras (Balyabadra / Eski Patras) Osmanlı döneminde kuş üzümü üretimiyle tanınmış, Rumlar'ın yanında müslüman nüfusu da barındıran önemli bir şehirdi. Yunan bağımsızlık savaşında harap olan ve ardından yeniden planlanan bu şehirde kalede II. Bayezid Camii'ne ait kalıntılar dışında hiçbir Osmanlı-İslâm eseri kalmamıştır. Bir diğer önemli şehir olan Yanya'da bugün Osmanlı eserleri arasında Yanya Kalesi, Arslan Paşa Camii, Fethiye Camii, Tepedelenli Ali Paşa Konağı ve saat kulesi bulunmaktadır (Bıçakçı, s. 21-32, 389-401). Bunların dışında ayakta kalan Osmanlı eserleri arasında Girit'te Resmo'da (Rethymnon) camiler (Kara Mûsâ Paşa Camii), Navarin Kalesi, Ayamavra'da (Lefkade) Kaptanıderyâ Kılıç Ali Paşa tarafından yaptırılan kale mevcuttur.

Yunanistan'da hemen her şehirden önemli müslüman şairler, yazarlar ve ilim adamları çıkmıştır. Yenişehir, Yenice-i Vardar, Selânik ve Yanya bu anlamda öne çıkar. Yenişehir'den XV. yüzyıldan Hasan Efendi, XVI-XVII. yüzyıllardan Kadı Ârif Mehmed, şair Mehmed Sâilî, XVIII ve XIX. yüzyıllardan Derviş Hasan Dede (Nakşibendî), Yenişehirli Avni (Mevlevî şeyhi),

Siroz'da Mehmed Bey Camii (Heath Lowry fotoğraf arşivi)

YUNANİSTAN

Yenişehirli Fennî (Bektaşî şair), Nusret Ali gibi isimler zikredilebilir. Yenice-i Vardar'dan XVI. yüzyılda yaşamış divan şairi Hayâlî ve Hurûfî şairi Usûlî; Yanya'dan Halvetî şeyhi Yûsuf Sinan Sümbülî Efendi (XVI. yüzyıl), eski Yunan düşünürlerinin eserlerini de çeviren âlim Esad Yanyavî (XVIII. yüzyıl), Nakşibendî şeyhi Yûsuf Yanyavî, bir Yunanca Türkçe sözlüğün de yazarı olan Nakşibendî âlim Ref'î Efendi Yanyavî (ö. 1902) anılabilir. Yanya'da ayrıca Arap harfleriyle Yunanca olarak dinî içerikli eserler de (aljamiado) yazılmıştır. Selânik'te de çok sayıda âlim ve edebiyatçı yetişmiştir (tarihçi Mustafa Selânikî, Müneccim-başı Ahmed, Mevlevî şairi Âkif, Cemal, Hasan Dâniş, Esad Dede Mevlevî, Hâmi Efendi, Meşhûrî, Osman Nûri gibi). XX. yüzyılın başında Selânik, Osmanlı Devleti'nin en önemli siyaset ve düşünce merkezi haline gelmiş, burada çok sayıda Türkçe (meselâ *Genç Kalemler*) ve başka dillerde (Fransızca, Yunanca, Bulgarca) gazete ve dergi basılmıştır. Mora'da XVI. yüzyılda Meziştreli şair Firdevsî, XVII. yüzyılda Gördüslü şair Hüseyin, şair ve Sezâiyye'nin kurucusu Hasan Sezâi-yi Gülşenî, XVIII. yüzyıl ve XIX. yüzyılın ilk dönemlerinde *Mora İhtilâli Tarihçesi* adlı eserin yazarı Tripoliçeli Süleyman Penah Efendi, şair Anabolulu Mehmed Emin Sabri Efendi, şair ve siyasetçi Tripoliçeli Abdurrahman Sâmi Paşa, Halvetiyye şeyhinin oğlu Necib Ahmed Efendi, aslen Moralı Mevlevî dervişi ve şair Leylâ Hanım, Moralı asker ve siyaset adamlarından Mora Valisi Topal Osman Paşa gibi isimler yetişmiştir. Nâmık Kemal de aslen Moralı olan Râtib Ahmed Paşa'nın torunudur. İstefeli Kadı Mahmud Efendi XVII. yüzyılın sonlarında Atina'nın tarihini yazmıştır (*Târîh-i Medinetü'l-hükemâ*). Atina'da yetişen önemli kişiler arasında XIX. yüzyılda yaşayan şair Sürûrî de anılabilir.

IV. TÜRK-MÜSLÜMAN AZINLIK ve KÜLTÜR VARLIKLARI

Günümüzde Yunanistan'da Batı Trakya'da Lozan Antlaşması'yla mübadele dışında kalan müslümanlar / Türkler yaşamaktadır. Komotini (Gümülcine), Xanthi (İskeçe) ve Alexandrupolis (Dedeoğaç) illerinden oluşan Batı Trakya da 1920'de İtilâf devletleri tarafından Yunanistan'a verilmişti. Bu tarihte nüfusun büyük çoğunluğu müslümandı. 1920 verilerine göre toplam nüfusu 191.700 olan bölgede 129.120 (% 67) müslüman yaşamaktaydı. Mübadele dinî mensubiyete göre yapıldığından Yunanistan Batı Trakya'da yaşayan müs-

lûmanları yakın zamanlara kadar Türk olarak tanımayı reddetmiştir. Ülkedeki siyaset bilimi ve tarih uzmanları da genellikle resmî politikayı desteklemişler ve Batı Trakya'da geniş bir Pomak nüfusun bulunduğunu, Türkiye'nin ve bölgedeki Türkler'in aslen Slav olan Pomaklar'ı da zorla Türkleştirdiğini iddia etmişlerdir. Hatta ayrı bir Pomak dilinin ve kimliğinin canlandırılıp geliştirilmesi için çok sayıda yayın yapılmış, Bulgarca kitaplar temin edilmiştir. Bu şekilde Batı Trakya'da yapılan baskı ve sindirme politikaları Avrupa kamuoyunda da meşrulaştırma yoluna gidilmiştir. Yunan hükümeti kendini, Batı Trakya'daki farklı etnik kökenlere sahip müslüman azınlıkları "Türk boyunduruğu"ndan koruyan ve bölgedeki kültürel çeşitliliği teminat altına alan devlet şeklinde tanıtmaya çalışmaktadır. Batı Trakya'da Rodop dağlarında sayısı yaklaşık 25.000 olarak ifade edilen müslüman Pomaklar'ın yaşadığı bölgeye seyahat, Yunan hükümeti tarafından 1953'ten 2000 yılına kadar buranın askerî bölge olduğu gerekçesiyle özel izne bağlanmıştır. Batı Trakya'da Yunan hükümetinin politikaları sonucu yeni veya çok katlı binaların yapılmasının yasaklanması, yurt dışına çıkarılmanın (1998 yılına kadar yürürlükte kalan Yunanistan Vatandaşlık Yasası'nın 19. maddesine göre) vatandaşlıktan çıkarılması gibi baskılar neticesinde fırsat bulan müslümanlar Türkiye'ye göç etmişler ve bu göç süreci devam etmektedir. Gümülcine'ye gidildiğinde müslümanların yaşadığı mahalleler evlerin durumundan hemen belli olur. Tek katlı eski evlerin bir arada olduğu mahalleler Türkler'e, çok katlı modern binalar ise bölgeye yerleşen Yunanlılar'a ait mahallelerdir. 1990'da soğuk savaşın sona ermesiyle eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan Rumlar (Pontus Rumları) toplu halde Yunanistan'a göç etmeye başladı ve bu göçmenlerin önemli bir kısmı Batı Trakya'ya iskân edildi.

Son yıllara kadar Batı Trakya'da Türk varlığının sistematik olarak yok edilmeye çalışıldığı söylenebilir. Bununla birlikte günümüzde eskiye oranla daha demokratik bir görüş hâkimdir. 1990'da Mitsotakis hükümetiyle birlikte Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin iyileşmeye başlamasıyla bölgedeki azınlığa karşı politikaların yumuşadığı tesbit edilmektedir. Batı Trakya'da müslüman cemaatin yönetiminde iki cemiyet rol oynamaktaydı: 1932'de kurulan İslâm Birliği Cemiyeti ve 1970'lerin başlarında kurulan İslâm Şu-

Selânik'te Bey Hamamı (Heath Lowry fotoğraf arşivi)

uru Cemiyeti. Müslümanların en büyük sorunlarından biri müftü seçimi veya tayini meselesiyle ilgilidir. Ayrıca Türk okulları ve Türkçe eğitimle ilgili sorunlar da vardır. Batı Trakya dışında Yunanistan'da Rodos ve İstanköy (Kos) adalarında yaklaşık 5000 kişilik bir Türk nüfusu bulunmaktadır. Lozan Antlaşması'nın imzalandığı dönemde İtalya'ya ait olan bu adalardaki Türkler'in Batı Trakya'daki Türkler'den daha önemli problemleri olduğu ve ayrımcılığa mâruz kaldıkları görülmektedir (Macar, s. 109-117). Bunların dışında Makedonya'da bir miktar Pomak, Çingene ve Arnavut müslümanlar Arnavutluk ve Arap ülkelerinden Atina'ya gelmiş müslümanlar yaşamaktadır.

Yunanistan'da Osmanlı döneminden kalan tarihî eserlerin büyük çoğunluğu tahrip edilirken bölgede kalan arşiv malzemesi de genelde yok edilmiştir. Peloponnes ve merkezi Yunanistan'da bulunan Osmanlı belgeleri ve defterleri daha bağımsızlık savaşları döneminde (1821-1830) ve takip eden yıllarda imha edilmişti (Balta, s. 74-75, 88-89). Yalnızca Balkan savaşlarından sonra ele geçirilen bölgelerdeki Osmanlı arşiv malzemesi kısmen mevcuttur. Selânik'teki Makedonya Tarih Arşivi ve Girit'in Herakleion (Kandiye) şehrindeki Vikeleia Şehir Kütüphanesi, Osmanlı arşiv malzemesini barındıran en önemli kurumlardır. Buralarda başta kadı sicilleri olmak üzere Osmanlı idaresiyle ilgili farklı tipte belge ve defterler mevcuttur. Meselâ Girit'te üç şehirde Osmanlı kadı sicilleri bulunmaktaydı. Bunlardan Hanya'da yer alan kadı sicilleri 1897 Osmanlı-Yunan savaşı döneminde tahrip edilmiş, Rethymnon'daki (Resmo) siciller, 1945'te Resmo Millî Direniş Örgütü tarafından yağmalanarak

bakkallara paket kâğıdı olarak satılmış, sadece Kandiye'deki kadı sicilleri (166 defter) günümüze kadar gelebilmiştir (Stavrinidis, I, 22). Bunların yanında Girit'te Hanya'da, Kuzey Yunanistan'da Karaferye ile (Veroia) Kozani'de ve Rodos gibi yerlerde küçük arşivler bulunmaktadır (Hacısalihoğlu, *Südosteuropa von vormoder-ner Vielfalt*, s. 71-72, 78-79). Yüzyıllarca Osmanlı yönetiminde kalan bugünkü Yunanistan topraklarında Türkçe yer isimleri de yaygınlaşmıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığıyla birlikte yer isimleri Yunancaleştirildi. 1912'de ve daha sonra Yunanistan'ın ele geçirdiği bölgelerde meselâ Makedonya'da "yabancı" yer adları 1927'de topluca değiştirildi ve bu yolla da bölgenin Osmanlı-İslâm geçmişiyle bağları koparılma-ya çalışıldı. Bundan Slavca isimler de nasibini aldı. Metaxas diktatörlüğü döneminde bölgede yaşayan Bulgar-Makedon topluluğunun şahıs isimleri zorla Yunancaleştirildi. Batı Trakya'daki Türkçe yer isimleri de aynı âkibete uğradı.

BİBLİYOGRAFYA :

Eviya Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, tür.yer.; *Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye Salnâmesi*, 4. defa, İstanbul 1266, s. 67-70; J. Ph. Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, Teil I: Untergang der peloponnesischen Hellenen und Wiederbevölkerung des leeren Bodens durch slavische Volksstämme*, Stuttgart 1830; G. Chassiotis, *L'instruction publique chez les turcs depuis la prise de Constantinople par les turcs jusqu'à nos jours*, Paris 1881; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, tür.yer.; H. Antoniadis-Bibicou, "Villages désertés en Grèce. Un bilan provisoire", *Villages désertés et histoire économique*, Paris 1965, s. 343-417; Hans-Georg Beck, *Geschichte der byzantinischen Volksliteratur*, München 1971; N. S. Stavrinidis, *Metafraseis turkikon istorikon engrafon: Aforonton eis tin istorian tis Kritis*, Herakleion 1975-85, I-V; Cengiz Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", *TDEK*, s. 1099-1103; K. Kreiser, *Die Siedlungsnamen Westthraikiens nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Freiburg 1978, tür.yer.; Charalambos Buras, *Ekklesies stin Ellada meta tin Alosi*, Atina 1979-98, I-V; D. Kitsikis, *Istoria tu Ellinoturkiku horu, 1928-1973*, Atina 1981; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimârî Eserleri IV*, s. 179-384; R. Clogg, "The Greek Millet in the Ottoman Empire", *Christians and Jews in the Ottoman Empire* (ed. B. Braude – B. Lewis), New York 1982, I, 185-207; E. Krüger, *Die Siedlungsnamen Griechisch-Makedoniens nach amtlichen Verzeichnissen und Kartenwerken*, Berlin 1984; A. Vakkalopoulos, *Griechische Geschichte von 1204 bis heute*, Köln 1985; M. Kiel, *Studies on the Ottoman Architecture of the Balkans*, Hampshire 1990; a.mlf., *Das Türkische Thessalien*, Göttingen 1996; a.mlf., "The Ottoman Imperial Registers: Central Greece and Northern Bulgaria in the 15th-19th Century. The Demographic Development of Two Areas Compared", *Reconstructing Past Population Trends in Mediterranean Europe: 3000 BC-AD 1800* (ed. J. Bintliff – K. Sboni-

as), Oxford 1999, s. 195-218; a.mlf. – Frederich Sauerwein, *Ost-Lokris in türkischer und neugriechischer Zeit (1460-1981)*, Passau 1994; E. Tzelempi, *Odoiporiko stin Ellada: 1668-1671* (trc. D. Lupis), Atina 1994; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sirasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1994; Halit Eren, *Batı Trakya Türkleri: Lozan'dan Günümüze* (doktora tezi, 1995), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü; H.-J. Kornrumpf, *Territoriale Verwaltungseinheiten und Kadiamtbezirke in der europaischen Türkei*, Karlsruhe 1995-2005, I-II; Bekir Çelebi, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi* (yüksek lisans tezi, 1999), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Turgay Cin, *Yunanistan'da Müslüman Azınlık Açısından Din ve Vicdan Özgürlüğü* (doktora tezi, 2002), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; G. I. Salakides, *Sultansurkundens des Athos-Klosters Vatopeti aus der Zeit Bayezid II. und Selim I.*, Thessaloniki 1995; a.mlf., *I Larisa (Yenişehir) sta mesa tu 17u aiona*, Thessaloniki 2004; a.mlf., *Ta Sultanika Engrafa tis Dimotikis Vivliothikis tis Kozanis (1721-1909)*, Kozani 2004; G. Schreiber, "Die Frühzeit Griechenlands", *Weltgeschichte II: Im Schatten des Olymp* (haz. H. Pleticha), Gütersloh 1996, s. 77-90; M. Firnkens, "Griechenland von der Blütezeit der Polis bis zum Niedergang", a.e., s. 91-122; D. Reinhold, "Alexander der Grosse und die Diadochenreiche", a.e., s. 277-298; H. Schreiber, "Freunde und Gegner. Die Völker im Mittelmeerraum", a.e. II: *Rom und der Osten* (haz. H. Pleticha), Gütersloh 1996, s. 61-83; Ch. Roedig, "Augusti, Caesaren, Bischöfe. Das Reich zur Zeit Diokletians und Constantins", a.e., s. 231-252; Mehmet Ali Gökaçtı, *Geographika: Yeniden Keşfedilen Yunanistan*, İstanbul 2001; a.mlf., *Nüfus Mübadelesi: Kayıp Bir Kuşağın Hikâyesi*, İstanbul 2002; Evangelia Balta, *Ottoman Studies and Archives in Greece*, İstanbul 2003; İsmail Bıçakçı, *Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri*, İstanbul 2003; M. Mazover, *Salonica, City of Ghosts*, London 2004; F. Zarinebaf vd.ğr., *A Historical and Economic Geography of Ottoman Greece: The Southwestern Morea in the 18th Century*, Princeton 2005; Mehmet Hacısalihoğlu, "Osmanische Quellen zur Balkangeschichte: Versuch einer Übersicht über die Bestände des Zentralarchivs in Istanbul und weiterer osmanischer Archive", *Südosteuropa von vormaliger Vielfalt und nationalstaatlicher Vereinheitlichung* (der. K. Clewing – O. J. Schmitt), München 2005, s. 35-85; a.mlf., *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu: 1890-1918* (trc. İhsan Catay), İstanbul 2008; a.mlf., "Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki Ortodoks Halkların Tarihinde ve Düşünce Dünyasında İstanbul", *İstanbul: İmparatorluk Başkentinden Megakente* (ed. Yavuz Köse, trc. Ayşe Dağlı), İstanbul 2011, s. 66-90; Elçin Macar, "The Turks of the Dodecanese: From Lausanne to the Present", *Minority Issues in the Balkans and the EU* (ed. Mehmet Hacısalihoğlu – Fuat Aksu), İstanbul 2007, s. 109-117; T. I. Verrou, *Toponymia kai Dioikitiki Katanomi Oikismôn tis Makedonias: Metavoles ston 20o aiōna*, Thessaloniki 2008; H. W. Lowry, *The Shaping of the Ottoman Balkans, 1350-1500: The Conquest, Settlement and Infrastructural Development of Northern Greece*, İstanbul 2008; Neval Konuk, *Midilli, Rodos, Sakız ve İstanköy'de Osmanlı Mimarisi / Ottoman Architecture in Lesbos, Rhodes, Chios and Kos Islands*, Ankara 2008; a.mlf., *Yunanistan'da Osmanlı Mimarisi / Ottoman Archi-*

ecture in Greece / Othomaniki Arhitektoniki stin Ellada, Ankara 2010; Ali Fuat Örenç, *Balkanlarda İlk Dram: Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan*, İstanbul 2009; Pınar Şenışık, *The Transformation of Ottoman Crete: Revolts, Politics and Identity in the Late Nineteenth Century*, London 2011; Semaya Eyice, "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri", *TM*, XII (1955), s. 205-230; David E. Aune, "Grek", *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, New York 1997, II, 434-440; F. Rosenthal, "Yünân", *El²* (ing.), XI, 343-345.

MEHMET HACISALİHOĞLU

YÛNİNÎ, Ali b. Muhammed

(علي بن محمد البونيني)

Ebü'l-Hüseyn Şerefüddin Ali b. Muhammed b. Ahmed el-Yünîni (ö. 701/1302)

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Şaîhîh* nüshaları üzerine yaptığı çalışmayla tanınan hadis âlimi.

11 Receb 621'de (29 Temmuz 1224) doğdu. Aslen Lübnan'daki Ba'lebek şehrinin Yünin kasabasında ilim ve tasavvuf ehli bir aileye mensuptur. Ailenin Abdülkâdir-i Geylânî soyundan geldiği ileri sürülür. Tanınmış bir Hanbelî fakihî ve hadis âlimi olan babası Muhammed el-Yünîni aynı zamanda onun ilk hocasıdır. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Şaîhîh* nüshasının rivayetini Muhammed el-Yünîni'ye nisbet eden Ignaz Goldziher ve onu izleyen Alfred Guillaume'un Ali el-Yünîni'yi babası ile karıştırdıkları anlaşılmaktadır. Yünîni'nin kardeşi Kutbüddin el-Yünîni ise *Zeylû Mir'âti'z-zamân* adlı eseriyle tanınan bir tarih ve hadis âlimidir. Abdülmü'min b. Halef, İbn Ferah, İbnü's-Salâh, Hüseyin b. Mübârek ez-Zebîdî, Münzirî, İbnü'l-Cümmeyzî gibi âlimlerden hadis dinleyen ve dil meselelerine hâkim bir hadis hâfızı olan Yünîni, Ba'lebek'te babasının ardından Hanbelîler'in en önde gelen ismi olarak ders verdi, aynı zamanda diğer bölgelerden gelen çok sayıda kişi onun derslerine katıldı. Yünîni, Dimaşk ve Mısır'a ilmi seyahatler yaptı; bilhassa çok sık gittiği Dimaşk'ta birçok kişi ondan hadis dinledi. Bu ziyaretleri sırasında edindiği kitaplardan Ba'lebek'te bir kütüphane kurdu. Zehebî, Ba'lebek'te iki aydan fazla bir süre kalarak ondan faydalandığını, Birzâli de kendisinden Dimaşk'ta hadis dinlediğini kaydeder. İbnü'l-Lebbân ve Yûsuf el-Mizzî onun talebelerindedir. Yünîni, 668'de (1270) gittiği Dimaşk'ta dil âlimi İbn Mâlik et-Tâ'înin ve diğer birçok âlimin hazır bulunduğu bir mecliste *Şaîhî-i Buhârî* nüshasını yet-